

Демченко О.П. Підготовка майбутніх учителів до створення ситуації успіху молодших школярів / О.П.Демченко // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка і психологія. - Випуск 6. - Вінниця: РВВ ДП „Державна картографічна фабрика”, 2002. – С.114-122.

## **ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО СТВОРЕННЯ СИТУАЦІЇ УСПІХУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

**Демченко О.П.**

**Анотація.** Розкрито сутність ситуації успіху як одного з методів організації діяльності дітей. Показано значення ситуації успіху в формуванні особистості дитини. Обґрунтовано психолого-педагогічні умови створення таких ситуацій використання у виховній роботі. Доведено що ефективне створення ситуації успіху вимагає від учителя високого рівня майстерності, професіоналізму, наявності певних здібностей, якостей і умінь. Визначено особливості підготовки майбутніх педагогів до створення ситуації успіху у виховній роботі з дітьми дошкільного й молодшого шкільного віку.

**Ключові слова:** успіх, ситуація, виховна ситуація, ситуація успіху, метод створення виховних ситуацій, готовність до створення виховних ситуацій.

## **ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ К СОЗДАНИЮ СИТУАЦИИ УСПЕХА МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ**

**Демченко Е.П.**

**Аннотация.** Раскрыта сущность ситуации успеха как одного из методов организации деятельности детей. Показано значение ситуации успеха в формировании личности ребенка. Обоснованно психолого-педагогические условия создания таких ситуаций использования в воспитательной работе. Доказано, что эффективное создание ситуации успеха требует от учителя высокого уровня мастерства, профессионализма, наличия определенных способностей, качеств и умений. Определены особенности подготовки будущих педагогов к созданию ситуации успеха в воспитательной работе с детьми дошкольного и младшего школьного возраста.

**Ключевые слова:** успех, ситуация, воспитательная ситуация, ситуация успеха, метод создания воспитательных ситуаций, готовность к созданию воспитательных ситуаций.

## **TRAINING FUTURE TEACHERS TO CREATE A SUCCESS OF THE SUCCESSFUL LESS SCHOOLS**

Demchenko O.P.

**Abstract.** The essence of the situation of success as one of methods of organization of activity of children is revealed. The value of the situation of success in shaping the child's personality is shown. Psychological and pedagogical conditions for creation of such situations of use in educational work are substantiated. It is proved that effective creation of a situation of success requires a teacher of high level of skill, professionalism, the availability of certain abilities, qualities and abilities. The peculiarities of the training of future teachers to create a situation of success in educational work with children of preschool and junior school age are determined.

**Key words:** success, situation, educational situation, situation of success, method of creating educational situations, readiness to create educational situations.

Гуманізація системи освіти, перехід від авторитарно-директивної педагогіки до особистісно зорієнтованого навчання і виховання ставлять нові, більш високі вимоги до професійно-педагогічної підготовки вчителів. Об'єктивною необхідністю на даному етапі є формування нової генерації педагогів. Суттєвою умовою реалізації цього завдання є забезпечення багатофункціональності та багатоплощинності у підготовці вчителя, який має бути одночасно предметником, науковцем, психологом, дослідником, вихователем, наставником, організатором, актором. Окрім цього, новий, особистісно зорієнтований підхід потребує переходу від монологічної до діалогічної форми спілкування, організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії, створення умов для самореалізації, самоствердження кожного учня. Не менш важливим аспектом професійної підготовки вчителів є вироблення у них уміння формувати в учнів відчуття власної гідності, самоцінності; забезпечувати радість досягнення і переживання особистістю успіху в різних видах діяльності;

створювати ситуацію успіху, авансувати успіх.

У системі принципів гуманного виховання справедливо обґрунтований принцип опори на позитивне в особистості. Проте на практиці вчителі, як правило, акцентують увагу на помилках і недоліках у поведінці учнів, у результаті чого формується особистість невпевнена, замкнена, безініціативна, навіть агресивна. Крім цього, такий підхід призводить до того, що дитина продовжує, всупереч зауваженням учителя, проявляти негативні якості чи способи поведінки. Недаремно І.Д. Бех зауважує: "Якщо вихованцеві постійно вказувати на негативні сторони його характеру..., докоряти його ними, це не допомагає, а тільки заважає розвитку його самоконтролю, самокорекції. Нагадування про негативні сторони характеру звично провокує їх прояв - така сила слова" [2;60]. Як наслідок, формується певний психологічний тип закомплексованої людини-невдахи, яка постійно вагається, сумнівається в своїх судженнях і діях. Самооцінка такої особистості - занижена, що не дає можливості їй самореалізуватись, самоствердитись у будь-якому виді діяльності. В цілому така людина не може бути щасливою у повсякденному житті.

У будь-якій ситуації чи справі для людини є важливим успіх, переживання радості досягнень і звершень. Це дає натхнення і поштовх для подальших дій, окрилює людину, забезпечує віру в свої сили і можливості. Інколи навіть одноразовий успіх може змінити психологічний стан дитини, вплинути на її самооцінку. Саме такий педагогічний вплив сприятиме формуванню конкурентоздатної, а також цілеспрямованої, впевненої, ініціативної, активної, творчої особистості.

Ситуація успіху - один із видів емоційно збагачених виховуючих ситуацій, які трактуються як один із методів організації діяльності школярів. Важливо розділити поняття "успіх", "ситуація", "ситуація успіху". Ситуація взагалі, незалежно від того, де вона виникає, - "це сукупність умов та обставин, що створюють певне становище, викликають ті чи інші взаємини людей" [3; 1127]. Успіх можна трактувати з різних поглядів. Найширше визначення даного поняття дається в тлумачному словнику. "Успіх - позитивний наслідок роботи, справи і

т.ін.; значні досягнення, удача, талан; досягнення в навчанні, у вивченні чого-небудь; громадське визнання, схвалення чого-небудь, чийхось досягнень. Визнання кимось чийх-небудь позитивних якостей, особливостей..."[3; 1304]. Тобто успіх - це позитивне завершення будь-якого виду діяльності, і він передбачає визнання в людини позитивних якостей, рис характеру, способів поведінки. В психології успіх визначається як переживання емоційного стану радості, задоволення результатами своєї діяльності. Крім цього, успіх тлумачать як необхідну детермінанту діяльності, обумовлену співвідношенням між спонуканням до діяльності і успішністю її виконання (О.М.Леонт'єв, С.Л.Рубінштейн).

З педагогічної точки зору, ситуація успіху - це спеціально змодельовані, створені і організовані педагогічні умови з урахуванням індивідуальних особливостей учня і його самооцінки, дотримання яких народжує для нього перспективи і можливості досягнення позитивного результату діяльності. Ситуація - це визначення обставин (умов), які забезпечують успіх, а сам успіх - це заключний "акорд", позитивний результат дій дитини в конкретних обставинах.

Результативне використання ситуації успіху як методу виховання залежить від дотримання вихователем психолого-педагогічних умов його організації. Серед них:

*Застосування виховуючої ситуації успіху потребує вивчення і глибокого врахування індивідуальних особливостей дитини і розвитку її самооцінки.* Потрібно відзначати найменший успіх дітей, особливо невпевнених, сором'язливих. Проте постійна похвала дітей із завищеною самооцінкою може призвести до зверхності, самовпевненості, впертості, переоцінки своїх можливостей. Успіх для них може стати своєрідною звичкою, перестане та стимулом. І.Кириченко умовно розділила учнів на чотири групи, в залежності від емоційного переживання ними успіху: "надійні" (із сталим відчуттям успіху); "упевнені" (які швидко звикають успіху і відповідно бояться неуспіху); "ті, що вагаються" (в них часто відбуваються перепади настрою і стабільності роботи); "зневірені" (ті, які з різних причин втратили надію на успіх) [4; 9].

*Визначення актуальної необхідності і педагогічної доцільності створення ситуації успіху на даному етапі формування особистості дитини. Не потрібно перетворювати це на самоціль (успіх заради успіху), тобто ні в якому разі не варто формально організувати "успіх", коли у цьому немає педагогічної потреби.*

*Акцентування уваги на шляхах і засобах досягнення позитивного результату з орієнтацією дитини на морально обґрунтовані засоби. В жодному разі хороші наміри не повинні виправдовувати погані засоби.*

*Звернення особливої уваги на перший успіх дитини, який є найбільш значущим і впливає на всю її подальшу діяльність. Найбільш чутливі до перших успіхів чи поразок є діти молодшого шкільного віку. Це щільно враховував В.О.Сухомлинський у своїй педагогічній діяльності і неодноразово зазначав: "Ми добиваємося того, щоб кожна започаткована учнем молодшого шкільного віку (особливо учнем I класу) робота обов'язково завершилася успіхом" [7;235]. Тому дітям, на думку педагогів-гуманістів, потрібно, в першу чергу, пропонувати цікаві, захоплюючі справи, які вони можуть виконати найближчим часом. Перші кроки дитини у розв'язанні завдань повинні забезпечити не гіркі невдачі, а перші успіхи [1].*

*Переживання дитиною радості, успіху в різних видах діяльності (трудовій, спортивній, художньо-естетичній), а не лише в навчальній. У кожної дитини є своя "вершина", яку вона має досягти у період особистісного становлення. Якщо ж цього не сталося, то, значить, школа є "несправжньою", вважав В.О.Сухомлинський. На його думку, необхідно зробити так, щоб духовне життя школи і її вихованців не обмежувалось, не вичерпувалось лише успіхами в оволодінні навчальною програмою [7; 73].*

*Забезпечення системного впливу на мотивацію діяльності дитини під час моделювання і організації ситуації успіху. Від цього великою мірою залежить поведінка і результат, який очікується. Якщо дитина орієнтована на успіх ("Ти справишся, я вірю в тебе!"), вона буде більш впевнена, рішуча, послідовна. Коли ж вихованця постійно застерігають від невдач ("Дивись, не помились! Будь уважний! Не розчаруй мене!"), його дії, як правило, інші: сумніви, вагання,*

вичікування, нерішучість. Але в будь-якому випадку вплив на мотиваційну сферу дитини має бути адекватним до її самооцінки.

*Доречне використання не лише успіхів, але і невдач учнів.* Але це має відбуватися у певному пропорційному співвідношенні: успіхів повинно бути більше, ніж неуспіхів. Досліджуючи роль емоційних ситуацій у житті і формуванні колективу, А.М. Лутошкін вважав, що завдяки переживанню успіху-неуспіху можна діагностувати рівень розвитку колективу. Це стосується і рівня сформованості особистості. Прослідковується закономірність: низький рівень вихованості колективу, окремої дитини породжує в разі невдачі байдужість або сварки, звинувачення тощо. І навпаки, зрілість, сформованість колективу (особистості) в аналогічній ситуації сприяє мобілізації вольових зусиль, єдності, зібраності, готовності до переборення труднощів [5].

*Формування у вихованців правильної оцінки, правильного ставлення до успіхів чи невдач.* Одного результат хвилює більше, іншого - менше; один переживає від невдач, інший - байдужий до своїх успіхів. Якщо один учень цінить позитивний результат як можливість підвищення соціального статусу в колективі, то інший задоволений уже тим, що справився із завданням. У будь-якому випадку необхідно, щоб успіх чи невдача формували потребу подальшої діяльності, самовдосконалення.

*Застосування адекватних форм заохочення дитячого успіху.* В педагогічному доробку вчителя повинні бути різні способи і прийоми стимулювання успіху. В першу чергу - це вербальне схвалення, використання магічної сили слова. Крім цього - міміка, жест, інтонація тощо. Не варто уникати і більш матеріалізованих способів стимулювання успіху.

Якщо ситуація успіху буде організована із дотриманням вищезазначених умов, вона стане багатofункціональною і буде забезпечувати:

коригування самооцінки вихованця у бік її підвищення;

формування впевненості в собі, сміливості в рішеннях і діях на фоні підвищення активності, ініціативності;

емоційне збагачення особистості завдяки переживанню відчуття гідності,

честі, гордості, самоповаги, щастя самореалізації;

розвиток креативності мислення і поведінки;

підвищення статусу особистості в колективі з відкриттям нових резервів для спілкування;

гармонізацію стосунків, оздоровлення загальної атмосфери в дитячому колективі, формування здорових колективних оцінок, позитивної громадської думки;

гуманізацію особистості, пом'якшення її реакції на світ, формування толерантності, зваженості (ефект "зігріваючого сяння успіху") [2].

Ефективне створення ситуації успіху вимагає від учителя високого рівня майстерності, професіоналізму, наявності певних здібностей, якостей і умінь. Проблеми професійної готовності присвячені численні праці сучасних психологів і педагогів, в яких обґрунтовані професіонограми, визначені переліки педагогічних здібностей, виділені основні функції вчителя-вихователя, структуровані професійно-педагогічні уміння тощо. Надзвичайно важливими в даному контексті є дослідження Б.Г.Ананьєва, А.А. Бодальова, Ф.М. Гоноболіна, М.Б. Євтуха, Н.В. Кічук, Н.В. Кузьміної, К.М. Левітана, В.О. Сластьоніна, Л.Ф. Спіріна, А.К. Маркової, О.Г. Мороза, А.І. Щербакова та інших.

Зробимо спробу виділити найбільш актуальні професійні якості, здібності, на яких, в першу чергу, ґрунтується алгоритм створення виховуючої ситуації успіху. На початковому етапі формування ситуації успіху кожному вихователеві потрібно мати розвинуті конструктивні прогностичні здібності. Вони виявляються під час продумування, моделювання виховуючої ситуації, прогнозування шляхів її вирішення, накреслення ймовірних дій вихованця. Крім цього, педагог допомагає учневі правильно сформувані свій образ "Я - ідеальний, досконалий".

Продуктивний хід виховуючої ситуації успіху забезпечує здатність вихователя включатися у рефлексивні процеси. Коли учень прикладає зусилля для переборення труднощів і досягнення успіху, вчителю важливо вміти відображати, відчувати його внутрішнє сприймання світу. Дослідники не одноразово відзначали, що вчитель повинен бути спроможний ставати на точку

зору учня, імітувати його міркування, передбачати ймовірні труднощі в його діяльності, розуміти, як учень сприйме певну ситуацію, пояснити, чому учень діє так, а не інакше (Г.С. Сухобська, Ю.М. Кулюпан)[6].

У процесі включення вихованця в ситуацію успіху в нього виникає цілий спектр емоцій, якими він хоче з кимось поділитись. Тому для вихователя важливо вміти співпереживати, володіти високим рівнем емпатії, сприймати вихованця емоційно, а не лише раціонально. На думку І.Д. Бега, емпатія дозволяє не просто отримати інформацію про вихованця як про об'єкт, а дає суб'єктивне розуміння завдяки тому, що педагог бере співучасть в його суб'єктивному досвіді, немов би розподіляє суб'єктивний світ вихованця, звичайно, не втрачаючи своєї відокремленості від нього, своєї власної ідентичності [2].

Емоційно збагаченою виховуюча ситуація успіху може стати лише тоді, коли у самого вчителя буде сформована емоційна культура, емоційна чутливість і особистісна виразність. Педагог сам повинен вміти радіти, дивуватись, захоплюватись, співпереживати, гордитись, а також своїми почуттями і емоціями "заражати" своїх вихованців.

Проте дуже важливо учителям не лише виявляти власні емоції, але й вміти їх контролювати, стримувати. Тому ефективність створення ситуації успіху залежить від сформованості у вихователя емоційної стійкості як професійної якості. Дуже часто під час подолання труднощів дії учнів неадекватні очікуванням вихователя. Наявність емоційної стійкості сприятиме тому, що педагог зможе подолати розчарування, невдоволення, гнів. Натомість він виявить терпимість, витримку, самовладання, вміння тримати себе в руках, спокій і поміркованість у діях.

Моделювання ситуації успіху не забезпечує повного передбачення її ходу і розв'язання. Дуже часто виникають несподіванки там, де здається все продумане. Крім цього, життя постійно пропонує природні виховуючі ситуації, які не можна не помічати. Тому необхідно формувати у вчителя здатність швидко і правильно оцінити ситуацію, приймати рішення відразу, без розгорнутого логічного міркування, на основі накопичених знань, досвіду й інтуїції. Мова йдеться про



педагогічну імпровізацію - "акт, у процесі якого виконання збігається або йде відразу після створення об'єктивно або суб'єктивно нового, що являє собою один з елементів педагогічної діяльності і водночас своєрідний механізм трансформації педагогічних знань, умінь, техніки в педагогічні дії творчого характеру" (В.М. Харкін) [6;159].

У процесі професійно-педагогічної підготовки студентів Барського педагогічного училища приділяється велика увага формуванню визначених якостей і здібностей. Важливе місце у вирішенні даного завдання належить предметам психолого-педагогічного циклу. Під час підготовки до семінарських занять студентам пропонуються творчі завдання. Зокрема, відшукати і проаналізувати кращі зразки створення ситуацій успіху у досвіді А.С.Макаренка, В.О.Сухомлинського, Ш.О.Амонашвілі та сучасних вчителів-практиків. Майбутні вчителі повинні сформулювати уявлення про ситуацію успіху на основі конкретних прикладів. На практичних заняттях з теорії виховання студенти моделюють виховуючі ситуації, в тому числі успіху, розробляють шляхи впровадження їх у практику виховання молодших школярів. Особливе значення має вивчення психології, яка формує в студентів наукові уявлення про вікові та індивідуальні можливості дитини, етапи її особистісного розвитку. Різноманітні вправи, тренінги, анкетування, що проводяться під час практичних занять з основ педагогічної майстерності, сприяють розвитку педагогічної інтуїції, емоційної стійкості, емпатії, імпровізації, рефлексивних процесів. Подальше формування і закріплення цих педагогічних якостей і здібностей відбувається під час різних видів педагогічної практики студентів.

Отже, підготовка майбутніх вчителів початкових класів до створення виховуючих ситуацій успіху - завдання багатоаспектне, розв'язання якого лише починається в педагогічному вузі, а його продовження повинно відбуватись під час професійного самовиховання і самовдосконалення кожного вчителя.

1. Амонашвили Ш.А. Здравствуйте, дети. - М., 1988. –208 с.
2. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання.-К., 1998. –204 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови /Укл. і голов. ред.

В.Т.Бусел.-К., 2001. - 1440 с.

4. Кириченко І. Ситуація успіху: Методичні рекомендації педагогам і батькам щодо створення ситуації успіху (матеріали до педагогічної ради) //Директор школи. – 2001.-№17 (161).-С. 9-10.

5. Лутошкин А.Н. Эмоциональные потенциалы коллектива. - М., 1988.- 128 с.

6. Педагогічна творчість і майстерність: Хрестоматія / Укл.Н.В.Гузій. – К., 2000. - 168 с.

7. Сухомлинський В.О. Вибрані педагогічні твори в п'яти томах. - Т 1. - К., 1976.

